

Film i undervisningen – om rettigheter

Dette er kun en uformell drøfting fra Damaris Norge, og vi fraskriver oss ethvert ansvar for eventuelle feiltolkninger av de aktuelle lovbestemmelser som omtales.

Siden film og tv er en sentral del av Damaris Norges tilnærming til undervisning, møter vi ofte på spørsmål knyttet til bruk av film i undervisningssammenheng. En hovedregel er at alle menigheter, skoler og andre institusjoner bør ha lisens som lar dem vise film i sine sammenhenger. Dette gjelder også foredragsholdere som bruker film i sin formidling. Da kan en frimodig møte populærkulturen på en offensiv måte. Det finnes imidlertid også tilfeller der det er lovlig å vise film uten å innhente ekstra samtykke fra distributør.

Denne artikkelen går gjennom problemstillingen rundt rettigheter ved bruk av film, viser til uttalelser og søker å gi noen holdepunkt for deg som ønsker å bruke film i din formidling.¹

Viktige stikkord:

- For Your Eyes Only – Privat eller offentlig visning?
- A Clip is Not Enough – Hele filmen eller korte klipp?
- Lisence to Watch – Om filmlisens

Privat sammenheng – eller offentlig undervisning?

Tradisjonelt – og særlig fra det offentlige – er det argumentert for at klasserommet (grunnskole og videregående skole) er en lukket sammenheng, og dermed å anse som en del av ”det private rom”. Denne debatten er interessant også i menighetssammenheng, fordi den handler om å forstå et viktig argument i åndsverksloven, nemlig argumentet om ”privat bruk”. Her ser vi på to påstander:

- Film kan vises i sammenhenger som kan regnes som private

Dette er myndighetenes svar på spørsmålet om undervisning i klasserom. Følgende uttalelse fra Vebjørn Søndersrød, rådgiver ved juridisk kontor, Nasjonalbiblioteket, 2004 er veldig interessant:

Det heter i Ot.prp. nr. 15 (1994-95) - Om lov om endringer i åndsverkloven, på s. 126 at "Departementet understreker at fremføring av sceneverk og filmverk innen den ordinære klasseromsundervisning, fremdeles vil anses for "privat", jf. [åndsverklovens] § 2."

Annerledes vil spørsmålet stille seg for fremføring av film på høyskole eller universitetsnivå. I disse tilfellene vil i prinsippet alle som ønsker det, kunne møte til undervisning. Fremføring av film i denne sammenheng vil nok være for offentlig å regne.

¹ Det er viktig å understreke at de vurderinger som gjøres her ikke har noen juridisk kraft, og Damaris Norge kan ikke holdes ansvarlig for leserens anvendelse av dette stoffet.

Derimot vil altså fremføring av film være innenfor det privat område når det gjelder klasseromsundervisning i skolen. I disse tilfellene er det bare den enkelte klasses elever (samt læreren) som har anledning til å være tilstede. Klasseromsundervisning betyr her den enkelte klasse, dersom flere klasser ser en film i fellesskap, vil fremføringen kunne tenkes å være offentlig.

En skole kan derfor fritt fremføre film i klasseromsundervisning, uavhengig om filmen er kjøpt, leid, eller lånt fra bibliotek. Denne fremføringen krever ikke samtykke fra rettighetshaver/rettighetsklarering. (Vår uthevning)

Se forøvrig "En opphavsrettslig veiledning for bibliotek" av Ingrid Mauritzen, Nasjonalbiblioteket. Punktet 2.2.2 er av særlig interesse her.

Fulltekstdokumentet finnes på

http://www.nb.no/assets/images/En_opphavsrettslig_veiledning_for_bibliotek.pdf.²

Av andre uttalelser fra det offentlige kan en nevne at advokater i Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon har levert en kort orientering til ansatte i kommunene, når det gjelder bruk av film i kommunale sammenhenger. De konkluderer med at; a) Framvisning av film for en vanlig skoleklasse i ordinær klasseromsundervisning, som regel ikke er offentlig framføring (på grunn av nære relasjoner mellom klasseelevne og lærer), b) skolefritidsordning, kommunale fritidsklubber og alders- og sykehjem vil ofte telle som offentlig framføring (igjen, med mindre det er snakk om lukkede kretser), c) Hvis det dreier seg om sitatretten (se lenger nede i dette kapitlet) kan bruk skje fritt.

På den annen side sier bransjen at:

- Innkjøpte dvd-er kan bare brukes i private hjem

Det er en ting at myndighetene sier at filmvisning i klassesituasjoner og andre lukkede sammenhenger er "innenfor det private", og dermed lovlig. Men distributører som SF Norge AS tar ikke hensyn til dette når de skriver følgende på sine dvd-er:

Rettighetene til denne dvd-platen tilhører SF Norge AS. Programinnholdet er beskyttet ifølge åndsverkloven. Dvd-platen kan kun anvendes til privat bruk, dvs. fremvisning uten vederlag **i private hjem. All annen benyttelse**, mangfoldiggjøring, kopiering, helt eller delvis, og offentlig fremvisning er strengt forbudt. Kun tillatt for salg. Overtredelse er straffbart og kan føre til krav om skadeerstatning. (vår uthevning)

Her ser vi at bransjen begrenser bruken til et fysisk sted, nemlig private hjem. Dette har selvsagt stor betydning for husmenigheter, bibelgrupper osv. Men det begrenser bruken mye sterkere enn myndighetene gjør i sine uttalelser. Begrunnelsen for at klasseromsundervisning skal være en privat sammenheng bygger på at det i en klasse knyttes nære bånd. Professor dr. juris Ole-Andreas Rognestad ved institutt for

² Denne teksten er hentet fra en offentliggjort epost skrevet av Vebjørn Søndersrød. Eposten er offentliggjort fordi den gir veiledning til bibliotekarer angående bruk av dvd: <<http://www.nb.no/cgi-bin/wa?A2=ind0411&L=BIBLIOTEKNORGE&T=0&O=D&P=129273>>

privatrett ved Universitetet i Oslo har laget en uttalelse om spørsmålet knyttet til klasserommet som et privat område. Han sier at konflikten står mellom hensynet til opphavsmannens økonomiske vinning og forbrukernes rett til å benytte seg av produktet i private sammenhenger. Han skriver blant annet dette i sin konklusjon:

Hvorvidt fremføring i ”ordinær klasseromssituasjon” skal anses for å foregå innenfor det private området, bør etter min oppfatning bero på fremføringens intensitet. Jo mer intensiv utnyttelse, desto mer taler for at de personlige båndene må være tettere enn klasseromssituasjonen tilsier for at den skal anses som privat. Fremføring av hele spillefilmer på et par timers varighet er etter min mening en slik form for intensiv utnyttelse der det kan være behov for å trekke en snevrere grense for privatsfæren. (...) fremføringens intensitet er etter min mening en premiss som bør tas i betraktning ved forhandling om vederlag for lisens for fremvisning av film i skoler.³

Ut fra en juridisk vurdering mener Rognestad altså at ved framføring av en hel film kan klasserommet muligens ikke regnes som en privat arena, fordi det er i for stor konflikt med hensynet til opphavsmannens økonomiske vinning. Dette innebærer på den andre side at visning av utdrag av filmer vurderes som å være av mindre betydning for dette hensynet. Vebjørn Søndersrød ved Nasjonalbiblioteket tar imidlertid ikke dette forbeholdet i det hele tatt, mens SF Norge AS knytter bruken utelukkende til private hjem.

Kan jeg bruke sitatretten?

Det er lov å sitere fra verk som er offentliggjort, uten tillatelse fra rettighetshaverne. Men hva er et sitat? Foreningen Clara (www.clara.no) arbeider for klarhet i spørsmål knyttet til bruk av åndsverk. De gir følgende definisjon av sitatretten:

Et sitat er en del av et åndsverk eller kunstnerisk prestasjon, gjengitt i en sammenheng. Man kan sitere fra verk som er [offentliggjort](#) uten tillatelse fra [rettighetshaverne](#) så fremt dette er i samsvar med god skikk, og nødvendig for et formål. Adgangen til å sitere avgrenses [eneretten](#) etter åndsverkloven.

Hva som er "god skikk" må vurderes konkret for de ulike verkstyper, og innen de forskjellige bruksområder. Den grunnleggende avgrensningen ligger i lovens uttrykk "i den utstrekning formålet betinger" - man skal aldri sitere for å slippe å skrive om det samme saksforholdet selv, men bare dersom man har behov for å bruke sitatet for kommentar, analyse, dokumentasjon e.l.

Under enhver omstendighet er det et krav at rettighetshaver navngis, at kilden angis og at sitatet er korrekt.

Sitatretten er ikke ment å favne om bruk av sitat i reklameøyemed.
Se åvl. § 22.⁴

³ Rognestads uttalelse finnes i sin helhet her:

<<http://www.norwegianfilm.as/pdf/BOAR2582008.pdf>>

⁴ Clara er en forening som eies av syv norske forvaltningsorganisasjoner, og har som formål å gi informasjon om åndsverksloven:

<<http://www.clara.no/definisjoner/index.html?term=18468860>>

En kan altså sitere ”dersom man har behov for å bruke sitatet for kommentar, analyse, dokumentasjon e.l.”. Ved bruk av korte filmklipp er derfor sitatretten ikke uten betydning for formidling i menighet og i skole. Film er ikke unntatt sitatretten, se for eksempel følgende definisjon ved NTNUs hjemmesider:

Hva er sitatrett i forhold til digitalt materiale?

Sitatrett gjelder også for digitalt materiale. I følge sitatrett er det mulig å benytte et ikke vesentlig klipp av en video dersom det siteres til opphavsmann. Det er mulig å lese opp en ikke vesentlig(kortere) del av en tekst. digitalisere og legge på nett, dersom det henvises til sitatrett.⁵

KS Advokatene sier at kommunene også bør ta sitatretten med i betraktningen:

Dreier det seg om bruk som omfattes av sitatretten, jfr. åndsverksloven § 22? (helt korte sekvenser for å illustrere et poeng i forbindelse med undervisning) – dette kan uansett skje fritt.⁶

Lisens

I Norge finnes det to selskaper som tilbyr lisens for visning av film, MPLC og Norwegian Film. Disse har avtaler med ulike filmselskaper, og en lisens fra dem gir fri tilgang til å bruke dvd-er fra de selskapene de representerer. Mens Norwegian Film sin lisens er stedsavhengig, er MPLC sin lisens knyttet opp mot en person, en stilling eller institusjon, og uavhengig av fysisk sted. Det er altså to faktorer som bør vurderes ved anskaffelse av lisens, a) hvilke filmselskaper ønsker vi primært å benytte? b) ønsker vi muligheten til å vise film andre steder, eller trenger vi bare lisens for visning av film i én bygning?

En oversikt over hvilke filmselskaper lisenstilbyderne representerer:

Norwegian Film:

Buena Vista Int.

Nordisk Film

MGM

SF Norge

Sony Pictures (Tidigare Columbia TriStar Pictures)

Touchstone Pictures

United Artists

Warner Bros

MPLC⁷:

⁵ Hentet fra ”ofte stilte spørsmål om opphavsrett” på NTNUs hjemmesider, <<http://www.ntnu.no/multimedia/videoproduksjon/opphavsrettfag#opphav2>>

⁶ Hentet fra redegjørelsen ”Offentlig fremføring av filmverk i skole m.v.” <<http://www.ks.no/u/Om-KS/KS-oppgaver/KS-Advokatene/Fagartikler-KS-Advokatene/Offentlig-fremforing-av-filmverk-i-skole-mv/>> Denne uttalelsen er datert 14.03.2008 og erstatter tidligere redegjørelser fra KS.

Walt Disney Pictures
Paramount Pictures
United International Pictures
Universal
Twentieth Century Fox
Dreamworks Pictures

Avsluttende vurderinger om bruk av film i menigheten

Det reiser mange spørsmål for menigheter som ønsker å bruke populærkulturen på en aktiv måte, med integritet.

- Hva hvis menigheten inviterer til filmkveld med samtale etterpå?
 - o Vurderingene rundt klasserommet er selvsagt aktuelle for menigheten. Er det snakk om en gruppe som har tilsvarende eller tettere bånd enn en tradisjonell skoleklasse? Gjelder det en tradisjonell konfirmantklasse er nok svaret nei, da denne samles langt sjeldnere enn en skoleklasse. Gjelder det derimot en samling av kjernemenigheten til film og undervisning blir vurderingen en annen. Da snakker en om en gruppe som har en svært sterk tilhørighet, og en situasjon som ikke er åpen for andre. Skulle derimot menigheten invitere til åpen filmkveld må en hente inn tillatelse eller ha lisens. Som nevnt innledningsvis i kapitlet er en lisens svaret i de aller fleste tilfeller der en menighet / organisasjon / institusjon ønsker å vise en film i sin helhet. Et viktig unntak er altså ”fremvisning uten vederlag i private hjem”.
- Hva med en forkynner som vil vise et sitat fra en film, for å belyse en problemstilling – eller vise til et konkret spørsmål som stilles i filmen?
 - o Sitatretten ser ut til å være aktuell, også for forkynnere. Dette forutsetter at KS Advokatene sin betegnelse av sitat legges til grunn, nemlig at det er snakk om ”helt korte sekvenser for å illustrere et poeng i forbindelse med undervisning”.
 - o Skulle forkynneren av en eller annen grunn ønske å vise større utdrag fra filmen krever det lisens eller tillatelse fra distributør⁸.

⁷ I tillegg representerer MPLC en rekke mindre produsenter, blant dem en del kristne foretak: http://www.mplc.no/Images/PDF%27s/Producerlist_mater4.pdf

⁸ En uoffisiell tommelfingerregel hos noen distributører har vært at klipp på under to minutter kan gis tillatelse til uten betaling.